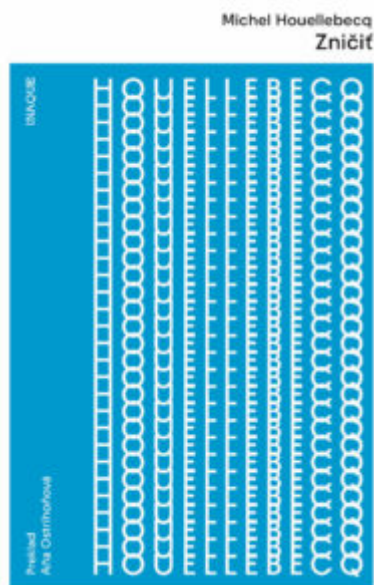

Prenikavá diagnostika súčasnej spoločnosti pod maskou provokácie Michela Houellebecqa

Marianna Uherková

Marianna Uherková: Prenikavá diagnostika súčasnej spoločnosti pod maskou provokácie Michela Houellebecqa [Michel Houellebecq's penetrating diagnosis of contemporary society under the mask of provocation]. In: *Ostium*, vol. 18, 2022, no. 4. (review)

Michel Houellebecq: *Zničiť*. Z francúzskeho originálu *Anéantir* Paríž: Flammarion, 2022. Preložila Aňa Ostrihoňová. Bratislava: Inaque, 2022, 428 s.

Najnovší, ôsmy román *Zničiť* (*Anéantir*) Michela Houellebecqa, súčasného najdiskutovanejšieho francúzskeho románopisca, esejistu a básnika, vyšiel vo Francúzsku 7. 1. 2022 a v slovenskom preklade Aní Ostrihoňovej 20. 9. 2022, len o osem a pol mesiaca neskôr. Spisovateľove celosvetovo úspešné romány sa do slovenčiny prekladajú v rekordne krátkom čase, čo svedčí o tom, že vydavateľstvá čoraz pružnejšie reagujú na overený celosvetový komerčný úspech autorových diel. Nové, rozsiahle (v slovenskom preklade 428-stranové, v origináli 736-stranové) Houellebecqovo románové svedectvo o stave súčasnej civilizácie vyšlo v tomto roku okrem slovenčiny aj v češtine, angličtine, nemčine, taliančine, španielčine a mnohých iných jazykoch.

V románe sa snúbia tri dejové línie odohrávajúce sa súčasne, počas necelého roka. Protagonistom románu a nosnej dejovej línie je Paul Raison, ktorý je typicky houellebecqovskou introvertnou, krehkou a zraniteľnou postavou. Príbeh sa začína mŕtvicou Paulovho otca, agenta francúzskej tajnej služby na dôchodku, po ktorej upadne do kómy a následne sa ocitá v stave telesnej paralýzy a úplnej závislosti. Náhle zhoršenie jeho zdravotného stavu opätovne emočným putom prepojí celú rodinu, ktorá za pomaly umierajúcim otcom pricestuje na francúzsky vidiek do vinárskej oblasti Beaujolais. Druhá dejová línia sa venuje Brunovi Jugeovi, Paulovmu dôverníkovi a francúzskemu ministrovi financií; hrdina je inšpirovaný postavou bývalého ministra financií Bruna Le Maira. Juge kandiduje v

prezidentských voľbách v roku 2027, na konci druhého volebného obdobia Emmanuela Macrona. Tretia dejová línia sa venuje terorizmu ako globálnemu spoločenskému fenoménu a opisuje teroristické útoky na rôznych miestach Európy. Paul objaví v dome svojho otca záhadné dokumenty súvisiace s útokmi, ktorých autorstvo smeruje k skupinám „anarcho-primitivistov“, túžiacich po návrate ľudstva k paleolitu, a „ekofašistov“ so satanistickými vplyvmi. Spisovateľ na jednej strane tieto hnutia ostro satirizuje, no na druhej strane im protagonista Paul ironicky dáva za pravdu v tom, že alternatíva života v súčasnej spoločnosti ovládanej premršteným materializmom nie je podľa neho omnoho lepšia. Napriek vážnosti tém osamelosti, samovraždy, smrti a terorizmu tak Houellebecq ostro kritizuje absurditu a dysfunkcie súčasnej spoločnosti svojím satirickým a situačným humorom, ktorý má v súčasnom kafkovsky zložitom svete oslobodzujúcu moc.

Paul je, ako všetci Houellebecqovi antihrdinovia, cynikom a nihilistom len zdanlivo, keďže pod maskou ľahostajnosti, sarkazmu a odťažitosti čitateľovi postupne odkrýva svoju emočnú krehkosť, zraniteľnosť a hlbokú túžbu po láske. Prostredníctvom priezviska antihrdinu – *raison* v preklade znamená rozum – spisovateľ vyzdvihuje potrebu racionálneho a kritického myslenia v súčasnej spoločnosti, ktorá sa zmieta v iracionalite a konšpiráciách. Francúzsko konca súčasného desaťročia opisuje románopisec prekvapivo a paradoxne na jednej strane ako vzráhajúcu sa veľmoc v priemysle a inováciách, na druhej strane ako krajinu neúspešne zápasiacu s islamským fundamentalizmom, neustále narastajúcou spoločenskou nerovnosťou, nezamestnanosťou, postupným vyludňovaním regiónov a zhoršujúcimi sa ekologickými problémami. Autorova sociologizujúca spisba v tomto kontexte skúma príčiny a následky neustále narastajúcej kultúrno-spoločenskej polarizácie, terorizmu a hybridnej vojny. Spisovateľova tvorba je svojím prenikavým sociologizujúcim pohľadom na súčasný svet 21. storočia veľmi blízka francúzskym realistickým románopiscami 19. storočia, najmä Balzacovi a Zolovi. Čitateľ zároveň v románe rozpozná typicky houellebecqovské rýchle tempo rozprávania, minimalistický a úsečný štýl, pre autora príznačnú britkú satiru súčasnej spoločnosti súvisiacu s prenikavou analýzou súčasných pálčivých spoločenských javov, a to najmä neschopnosti medziludskej komunikácie, vzájomného odcudzenia sa kolegov, priateľov, partnerov a rodín. Osudové sily v príbehu pôsobia predovšetkým v priestore rodinných a partnerských vzťahov, keďže sa román zaoberá témami krehkosti existencie a osamelosti súčasného človeka vo svete bez viery, osobnostnej integrity a zmyslu života, neodvratnosti smrti či potreby znovuzobjavenia viery a lásky v súčasnej ateistickej a nihilistickej spoločnosti.

Pre Houellebecqovo románové písanie je charakteristické napätie medzi protikladmi osudovo tragického a komického, až anekdotického, medzi vážnosťou a odľahčenosťou, teda medzi krajnými polohami výkladu sveta i subjektu v ňom. Zároveň vždy ide o spojitú nádobu; podoba vzťahu týchto polôh záleží aj na tom, akú formu pre ich vyjadrenie autor zvolí – či kľúč, ktorým čitateľovi svoj svet odomyká, bude mať absurdno-fantastickú podobu (ako v prípade teroristických útokov a plánov tajných siekt na zničenie západnej civilizácie), či sa rozhodne pre baladické podobenstvo o znovunachádzaní stratenej partnerskej lásky vo vzťahu Paula a Prudence ako iného typu modelovosti, alebo pre mimeticky vecné, modernisticky kontúrované rozprávanie (ako v prípade opisu sterilnosti, normatívности a odludštenosti sveta vysokej politiky, kde pôsobí Bruno Juge). Všetky tri vymedzené polohy sa striedajú, ich vzájomné napätie, nastavenie a inverzie sú určujúce pre významové pôsobenie Houellebecqovho diela na čitateľa.

Román oplýva bohatou a komplexnou intertextualitou. Čitateľ nájde odkazy na filozofa Josepha de Maistre, citovanú poéziu romantického básnika Alfreda de Musseta, verše z hry *Horácius* Pierra Corneilla či citácie z knihy novinára Philippa Lançona, znetvoreného v tvári spráškou výstrelom zo samopalov islamských teroristov, ktorí v roku 2015 zaútočili na satirický týždenník *Charlie Hebdo*. Intertextuálnymi odkazmi na myšlienkové a duchovné posolstvo filozofov, spisovateľov, básnikov a zároveň aj metaleptickými alúziami na známe osobnosti súčasného francúzskeho politického, mediálneho a spoločenského života autor ludicky, ironicky a zároveň poeticky stiera hranice medzi

rozprávaným príbehom a skutočnosťou. Čitateľa vzdeláva, kultivuje a podnecuje rozmýšľať v kritickej perspektíve nad súčasnou spoločenskou realitou a fraktúrami našej postmodernej doby.

Autor sa s čitateľom ako obvykle brilantne hrá, nastavuje mu v rámci zápletiiek všetkých troch dejových línií románu mnohoraké pasce, do ktorých sa on rád nechá chytiť, a jeho čitateľské očakávania obracia naruby tým, že ho neustále zavádza a udržiava v napätí prekvapivými dejovými zvratmi. Román totiž spočiatku pôsobí ako geopolitická detektívka hemžiaca sa špiónmi a teroristickými útokmi. Pri postupnom odkrývaní autorovej hybridnej a eklectickej spisby je však čitateľovi jasné, že dielo je predovšetkým krutou a dojímavou rodinnou drámou s melancholickou, lyrickou a baladickou tonalitou. Všetky tri dejové línie sa spájajú práve v hlavnej postave Paula, pričom posledných 130 strán románu dve z nich ustúpia do úzadia a spisovateľ sa venuje výlučne svojmu antihrdinovi. Paulov príbeh nesmeruje k veľkému finále, autor ponecháva koniec otvorený, čím naznačuje ďalší, vlastný život postáv. Zároveň tým vyjadruje úzkostný pocit a existenčný údel človeka v súčasnom svete, nad ktorým sa neustále vznáša všadeprítomná predzvesť civilizačnej apokalypsy.

Houellebecqove postavy sa často ocitajú v zložitých, či až existenciálnych situáciách. Nedeje sa to však len expresívnym jazykom, obrazmi a témami, ale aj postupným navodzovaním hustnúcej atmosféry. To je aj prípad Paula, ktorému v spomínanej záverečnej časti románu ironicky diagnostikujú rakovinu jazyka práve vtedy, keď sa mu podarí emočne opätovne prepojiť s dávno odcudzenou partnerkou Prudence (jej meno v preklade znamená opatrnosť) a vzájomne sa znovu do seba zalúbia. Namiesto života s vyrezaným jazykom si však Paul bez vedomia partnerky volí smrť. Rakovinu jazyka možno vnímať v individuálnej rovine ako alegóriu duševnej rakoviny spočívajúcej v neschopnosti vyjadrovať svoje autentické pocity a emočné potreby, v odcudzení sa človeka sebe samému, svojim ideálom, emóciám, blízkym a svojmu vyššiemu poslaniu v spoločnosti a zároveň v spoločenskej rovine ako symptóm hlbokkej dysfunkčnosti nastavenia súčasnej spoločnosti, ktorá spisovateľov a ich autentické výpovede o jej stave nepočúva, bagatelizuje, znevažuje, alebo sa ich dokonca násilím snaží umlčať (spomeňme len prípad nedávneho napadnutia britského spisovateľa indického pôvodu Salmana Rushdieho, v dôsledku ktorého nevidí na jedno oko). Autor týmto spôsobom podnecuje čitateľa vážne sa zamýšľať nad zmyslom života a dôvodmi, prečo žiť alebo prečo sa života vzdať. Protagonistovo odmietnutie nedôstojného života s vyrezaným jazykom je alegóriou autorského odmietnutia života bez písania a tvorby, života umlčaného umelca, a teda autorskou deklaráciou významu umeleckej slobody a umeleckej tvorby ako bytostne existenciálnej ľudskej potreby, ktorá človeka a spoločnosť zachraňuje a obrodzuje. V dojímavom závere románu, keď Paul prežíva svoje posledné dni, v rozhovore so svojou láskou antihrdina konštatuje: *„Nemyslím si, že bolo v našich silách niečo zmeniť.“* Text pokračuje: *„Zavial ľadový vietor a on si ju k sebe pevnejšie privinul. ‚Nie, miláčik.‘ Pozrela sa mu do očí, trochu sa usmiala, ale na tvári sa jej zalesklo niekoľko slz. ‚To by sme potrebovali nádherné lži.‘“* (s. 424). Nádherné lži možno považovať za Houellebecqovu metaforu literárnej tvorby, z čoho vyplýva autorský postoj spoločenskej angažovanosti vyjadrený samotným aktom románového písania, autorovými nosnými témami a ich inovatívnym spracovaním. Slobodné rozhodnutie jednotlivca a láska napokon nezabránia smrti ani spoločenskému úpadku, no napriek tomu nad nimi triumfujú, tak ako samotná literárna tvorba.

Román uzatvára autorovo poďakovanie, v závere ktorého Houellebecq ironicky konštatuje: *„Práve som dospel k pozitívnemu záveru; je čas, aby som prestal.“* (s. 428). Spisovateľ tak opäť demonštruje svoju marketingovo efektívnu autorskú stratégiu sebaironizácie a ambivalencie a zámerne ponecháva čitateľa v napätí až do publikovania svojho ďalšieho diela.

V kontexte autorsko-čitateľského paktu románového čítania a v rámci peritextu je potrebné poukázať na mimoriadne sebaironický a ambivalentný názov románu. Názvom *Zničiť* spisovateľ ironizuje a relativizuje svoj autorský postoj a nálepku nihilistu, za ktorého ho často literárni kritici v minulosti považovali. Názov je zároveň autorovou marketingovou stratégiou s cieľom vyprovokovať čitateľskú

zvedavosť, vyvolať šok, kontroverziu a pobúrenie. Nihilistického čitateľa však autor príbehom vzdeláva, scitlivuje a presvedča o pravom opaku, o spoločenskom význame a moci tvorby a tvorivosti v literatúre, láske a živote súčasného človeka. Zároveň názov románu súvisí s autorovými existenciálnymi úvahami o úpadku a zániku súčasnej civilizácie a duchovným posolstvom, ktoré po sebe spisovateľ a ľudstvo zanecháva. Verme, že budúce generácie nebudú chcieť Houellebecqove romány zničiť, ale autorskej irónii imperatívu v názve románu porozumejú ako spisovateľovmu urgentnému podnetu k inovatívnej umeleckej tvorbe.

Zo spracovania aktuálnych páľčivých tém v románe *Zničiť* vyplýva, že Michel Houellebecq, často označovaný za nihilistu, je, naopak, spisovateľom výnimočne humanistickým, pričom s každým novým románom je jeho humanizmus čitateľom a kritikom zrejmejší. Svojich antihrdinov Houellebecq používa ako alegóriu ľudského údely v západnej civilizácii 21. storočia. V tomto kontexte je románopisec mimoriadne lucidným a prenikavým pozorovateľom stavu súčasného sveta. Autorovo silné románové svedectvo autenticky vypovedá o predapokalyptickej úzkosti nielen francúzskej spoločnosti, ale celej súčasnej západnej civilizácie, no zároveň o kráse, poézii a hĺbke skrytej v obrodnej moci lásky ako prostriedku individuálnej a civilizačnej záchrany. Možno preto konštatovať, že dielo je vskutku úprimnou a autentickou výpoveďou oslavujúcou individuálnu slobodu, ľudskú dôstojnosť a transformatívnu silu lásky uprostred všadeprítomnej deštrukcie hodnôt v súčasnom svete.

Mgr. Marianna Uherková, M.A.
Katedra romanistiky
Filozofická fakulta Univerzita Komenského
Gondova ulica 2
811 02 Bratislava 1
e-mail: marianna.uherkova@uniba.sk